

Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey (1884-1919)

Mehmet Kemal Bey, 1 Mart 1884 tarihinde babasının memur olarak bulunduğu Beyrut'ta dünyaya geldi. Babası, Sirkeci Gümrük Müdürlüğü ve İstanbul Gümrükler Başkatipliği görevlerinde bulunmuş olan Arif Bey, annesi ise Rodoslu Şeyh Vasfi Efendi'nin kızı Nafia Hanım idi. Bütün eğitim hayatında üstün başarılar elde eden Mehmet Kemal Bey ilk ve orta okulları Rodos'taki okullarda, lise öğrenimini ise 11 Ekim 1902 tarihinde İzmir Lisesi'nde tamamladı. Meslek yaşantısına yön verecek olan Mülkiye Mektebi'nden 24 Temmuz 1908 tarihinde mezun oldu.

9 Eylül 1908'de Beyrut vilayeti maiyet memurluğu ile meslek yaşamına başladı. Aynı yıl 7 Ekim 1908 tarihinden 3 Aralık 1908 tarihine kadar Mergab kazası kaymakam vekilliği görevini de yürüttü. 24 Kasım 1909'da Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayeti memurluğuna nakledildi. Buradaki görevine 7 Şubat 1910 tarihinde başladı. Mehmet Kemal Bey bu memuriyeti sırasında, Rodos Lisesi'nde, Türkçe, Medeni Bilgiler, Tarih, Coğrafya dersleri de verdi. 14 Haziran 1911 tarihinde Rodos kaymakamlığına terfi etti. Fakat kısa süre sonra Rodos'tan alınarak 17 Aralık 1911 tarihinde Doyran kazası kaymakamlığına tayin edildi. Bir süre sonra sağlık sorunları nedeniyle daha uygun bir yere naklini istedi. Bu isteği doğrultusunda 16 Ekim 1912 tarihinde Gebze kazası kaymakamlığına atandı. 10 Haziran 1913 tarihinde de İzmit sancağı Karamürsel kazası kaymakamlığına nakledildi.

Karamürsel kaymakamlığı sırasında Mehmet Kemal Bey hakkında idari işlerdeki suiistimal nedeniyle suçlamada bulunuldu. Memurların Seçimi Komisyonu 10 Temmuz 1914 tarihinde Mehmet Kemal Bey'i mülkiye müfettişlerince yapılacak tahkikatın sonuçlanmasına kadar geçici olarak görevinden uzaklaştırdı. İnceleme sonucunda masumiyeti tespit edilerek görevine tekrar iade edildi. Başka bir ilde görevlendirilmesini talep etmesi üzerine 15 Mayıs 1915 tarihinde Yozgat sancağı Boğazlıyan kazası kaymakamlığına tayin edildi. 11 Haziran 1915 tarihinde görevine başlayan Mehmet Kemal Bey, 23 Nisan 1916 tarihine kadar asli olarak kaymakamlık görevini yürüttü. Yozgat Mutasarrıfı Cemal Bey'in görevden alınmasıyla 19 Ağustos - 8 Ekim 1915 tarihleri arasında kaymakamlık görevine ilaveten Yozgat mutasarrıf vekili olarak da görev yaptı. 23 Nisan 1916 tarihinde terfi ettirilerek Batraski-Şam kazası kaymakamlığına tayin edilen Mehmet Kemal Bey, birkaç ay sonra 11 Eylül 1916 tarihinde İzmit sancağı Muhacirler Müdüriyetinde görevlendirildi.

Boğazlıyan kaymakamlığı görevini yaptığı sırada terk edilmiş mallarla (emval-i metruke) ilgili işlemlerde suiistimali bulunduğu iddiası üzerine Ankara Vilayeti İdare Meclisi'nin 8 Ocak 1917 ve Devlet Şurası'nın 12 Nisan 1917 tarihli kararlarıyla yargılanmasına karar verildi. Yapılan yargılamada terk edilen malların satışı esnasında birkaç parça mutfak eşyası satın aldığı tespit edildi. Bu gerekçe ile Mehmet Kemal Bey memuriyetten uzaklaştırılma cezası aldı. Ancak terk edilen mallardan satın alınmayacağına dair bir kanun veya karar bulunmadığını gerekçe göstererek hakkındaki karara itiraz etti. Davayı inceleyen Konya İstinaf Mahkemesi Mehmet Kemal Beyi haklı bularak 25 Temmuz 1918 tarihinde oy birliği ile beraatına karar verdi. Aklanmasından sonra Konya Tarım Müfettişliği'nde görevlendirildi.

Mehmet Kemal Bey, Konya'daki görevindeyken Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıktı. İtilaf Devletleri 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'u ele geçirdi. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Tevfik Paşa hükümetine savaş suçlularının tutuklanması ve yargılanması emrini verdi. Yüksek Komiser'in verdiği liste doğrultusunda İttihat ve Terakki hükümetleri döneminde görev yapan ve isimleri bir şekilde öne çıkmış devlet

adamları, gazeteciler, yazarlar ve düşünürler tutuklanmaya başlandı. Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey'in tutukluların soruşturulmalarına dair önerisi Meclis-i Vükela'nın 21 Kasım 1918 tarihli toplantısında kabul edildi. Alınan karara göre soruşturma süreci, içinde Ermeni ve Rum üyelerin de bulunacağı bir komisyon tarafından yürütülecekti. Bitlis Valisi Mazhar Bey'in başkanlığında kurulan Tetkik-i Seyyiat Komisyonu (Suçları İnceleme Komisyonu) 24 Kasım 1918 tarihinde göreve başladı. Komisyon sorgulanmak üzere aralarında Mehmet Kemal Bey'in de bulunduğu altı kişinin tutuklanmasını istedi.

Mehmet Kemal Bey, 1915 yılında gerçekleşen Ermeni tehciri ile ilgili olaylarda sorumluluğu olduğu gerekçesi ile 16 Aralık 1918 tarihinde Konya'da tutuklandı. İstanbul'a getirilerek bir süre Tetkik-i Seyyiat Komisyonu tarafından Sansaryan Han'daki Polis Müdüriyeti'nde sorgulandı. Sorgusu tamamlanan Mehmet Kemal Bey, yargılanmak üzere diğer devlet görevlilerinin tutulduğu Bekirağa Bölüğü'ne götürüldü. Meclis-i Vükela yine aralık ayı içerisinde tutuklananların yargılanmaları için Harp Divanlarının oluşturulmasına karar verdi. İlk Harp Divanı 16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da kuruldu. Başkanlığına Hayret Paşa atandı. Boğazlıyan'da sivil Ermenilerin öldürülmesinden sorumlu tutulan Mehmet Kemal Bey, 5 Şubat 1919 tarihinde Harp Divanı'nda yargılanmaya başlandı. İngilizlerin istekleri doğrultusunda tutuklanan devlet görevlilerinin mesnetsiz iddialarla suçlanması ve yargılanmaya başlanmaları Türk kamuoyunda infial ortaya çıkardı. Tutuklama ve yargılamalara tepki gösteren önemli isimlerden biri de Mustafa Kemal Paşa idi. Yaveri Cevat Abbas Bey ile birlikte Bekirağa Bölüğü'ne giden Mustafa Kemal Paşa, Mehmet Kemal Bey dahil olmak üzere tutuklu bulunan arkadaşlarına Türk milletinin kendileriyle birlikte olduğunu söyleyerek moral verdi.

Yargılama süreci 7 Nisan 1919 tarihine kadar yaklaşık iki ay devam etti. 18 duruşma yapıldı. Siyasi baskılar nedeniyle bağımsız hareket edemeyen ve İngilizlerin istekleri doğrultusunda karar vermek zorunda kalacaklarını gören Hayret Paşa ve daha sonra başkan olarak görevlendirilen Ali Fevzi Paşa görevlerinden istifa ettiler. Tehcir davasının son beş oturumu Ali Fevzi Paşa'nın yerine atanan Mustafa Nazım Paşa tarafından yönetildi. Mahkeme heyetinde üye olarak yer alan ve Mehmet Kemal Bey'in idam edilmesi konusunda ısrarcı olan isim ise emekli Mirliva Mustafa Paşa (Nemrut Mustafa Paşa) oldu. Bu nedenle birçok kaynakta Nemrut Mustafa Paşa mahkeme başkanı olarak anılır ki bu tamamen yanlış bir bilgidir.

Ermenilerin dava vekaletini üstlenen Leon Remzi ilk dilekçesinde öldürülenlerin sayısını 300, daha sonraki düzeltmesinde ise bu sayıyı 2700 kişi olarak gösterdi. 10 Şubat günü yapılan duruşmada da öldürülen Ermenilerin sayısını 6000 kişi yükseltti. Dinlenen şahitlerin büyük çoğunluğu Ermenilerden oluşuyordu. Anadolu'dan geleceklere yolluk ve yevmiyeleri karşılanmadığı için Mehmet Kemal Bey lehine şahitlik yapacaklar, İstanbul'a gelemedi. Lehte tanıklık yapanlar ancak üç kişi ile sınırlı kaldı. Aleyhte tanıklık yapanlar 19 kişiydi. İfade verenlerin beyanlarının gerçek dışı olduğu mahkeme heyeti tarafından tespit edildi. Örneğin Ojeni Varvaryan tehcir sırasında küçük bir kız olduğunu kafasına balta vurarak öldürülmek istendiğini ama şans eseri hayatta kaldığını anlattı. Mahkeme, Ojeni Varvarya'nın kafasındaki yara ile ilgili doktor raporu talep etti. Tıbbi incelemede yaranın çok yeni olduğu ve balta ile oluşmasının mümkün olamayacağı belirlendi. Raporun mahkemede okunmasından sonra Varvaryan, Boğazlıyan'da hiç bulunmadığını ama bu şekilde ifade vermesi için kendisine para verildiğini itiraf etti. Diğer şahitler de savunma avukatlarının soruları üzerine iddia ettikleri olayı hiç görmediklerini ama anlatılanları duyduklarını beyan ettiler.

Mehmet Kemal Bey savunmasında Sivas ve Yozgat arasında köylere saldıran çetelerin olduğunu ve çetelerin toplamda 800 civarında silahlı üyeleri bulunduğunu, kendisinin bu çetelerle mücadele ettiğini, ölenlerin ise sivil değil çete mensubu Ermeniler olduğunu belirtti. Köylere basan bu çetelerle etkin mücadele etmek amacıyla Kayseri ve Niğde'den

asker talep ettiğini, Niğde'ye bağlı bölgelerden asker takviyesi yapıldığını, gerekirse bu konunun Kayseri bölge kumandanına sorulabileceğini söyledi. Bu durumda önemli bir şahit durumuna gelen Kayseri bölgesi kumandanı Şahap Bey'e telgraf çekilerek Mehmet Kemal Bey'in yardım isteyip istemediği soruldu. Şahap Bey yine telgrafla verdiği karşılıklı belirtilen yazışmayı "hatırlamadığını" belirtti. Bu ifade üzerine Mehmet Kemal Bey'in savunması geçerliliğini yitirdi. Halbuki Kemal Bey'in mahkemede söyledikleri tarihsel bir gerçeklikti. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi'nin 85. Sayısında yer alan 2023 nolu belge ve Osmanlı Arşivi'ndeki fonlardan Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DHŞFR) yazışmalarında bulunan 54-A/257 nolu belge Mehmet Kemal Bey'in Kayseri ve Niğde'den yardım talep ettiğini, Kayseri'nin yardımda bulunmadığını ancak Niğde'ye bağlı bölgelerden Yozgat'a asker sevk edildiğini ortaya koymaktadır.

Mahkeme, 8 Nisan 1919 tarihli kararıyla Mehmet Kemal Bey'i Yozgat ve Boğazlıyan Ermenilerinin tehciri sırasında suiistimalde bulunduğu ve öldürme olaylarına göz yumduğu gerekçesiyle idama mahkum etti. Karar 10 Nisan 1919 Perşembe günü Bayezid Meydanı'nda uygulandı. Cenazesi büyük bir törenle Kadıköy Kuşdili çayırındaki Mahmut Baba Türbesi'nde daha önce hayatını kaybetmiş olan oğlunun yanına defnedildi. Mütareke döneminde Ermeni tehcirine bağlı olarak yargılanarak idam edilen ilk isim Mehmet Kemal Bey oldu.

Mehmet Kemal Bey'in haksız olarak siyasi bir kararla idam edilmesi Türk milletini derinden yaraladı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Kayseri milletvekili Ahmet Hilmi Bey'in önerisi ile Mehmet Kemal Bey'e 14 Ekim 1922 tarihinde Milli Şehit unvanı verildi.

İki kez evlenen Mehmet Kemal Bey'in ilk eşi Zühdi Paşa kızı Subhiye Hanım'dır. Bu eşinden Müzehher ve Müşerref adlarında iki kızı ile idamından iki yıl evvel İstanbul'da vefat eden Adnan adında bir oğlu oldu. Subhiye Hanım'dan ayrıldıktan sonra Kayseri'de görev yapan başkomiser Ahmet Bey kızı Hatice Hanımla evlendi. Adnan (Ergüder) adındaki oğlu idam edilmesinden sonra dünyaya geldi.

Taha Niyazi KARACA

KAYNAKÇA

50 Ünlü Vali, Meşhur Valiler, Haz. Hayri Orhun, vd., İçişleri Bakanlığı Yayınları, 1969.

ATA, Ferudun, "Divan-ı Harb-i Örfi Reisleri Mustafa Paşalar Hakkında -Bir Yanlışın Düzeltilmesi-", **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 24, Erzurum 2004, s.261-265.

ATA, Ferudun, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ATA, Ferudun, **Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa: Bir İşbirlikçinin Portresi**, Palet Yayınları, Konya 2010.

BİLGİ, Nejd, **Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in Yargılanması**, Köksav Yayını, Ankara 1999.

BİLGİ, Nejd, **Yozgat Ermeni Tehciri Davası**, Kitabevi Yayını, İstanbul 2006.

ÇANKAYA, Ali, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1860-1923)**, III, Ankara 1968-1969.

Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1981.

KARACA, Taha Niyazi, **Kemal Bey Olayı**, IQ Yayınları, İstanbul 2008.

Meclis-i Mebusan ve Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in Anıları, Arba Yayınları, İstanbul 1988.

Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

ŞİMŞİR, Bilal, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.

TAŞ, Necati Fahri, **Millî Mücadele Döneminde Yozgat**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1987.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp-İşittiklerim**, Ankara 1984.

28/11/2023 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/bogazliyan-kaymakami-mehmet-kemal-bey-1884-1919/?pdf=3746> adresinden erişilmiştir